

ŠEVČINSKÝ DŮL V PŘÍBRAMI – BŘEZOVÝCH HORÁCH

Příspěvek k 10. výročí od prohlášení za národní kulturní památku

Josef Velfl
Jan Pešta

Mezi nejvýznamnější technické památky Středočeského kraje náleží soubor hornických staveb v Příbrami – Březových Horách, právě před deseti lety prohlášený za národní kulturní památku (NKP). V souboru těchto památek zaujímá zvláštní místo bývalý Ševčinský důl, zaražený v roce 1813 na místě starších důlních děl. Většina z jeho staveb, právem poutajících pozornost (šachetní budova, strojovna, cáchovna), pochází z přelomu 70. a 80. let 19. století. Ševčinský důl se také stal jádrem postupně se rozvíjejícího Hornického muzea Příbram. Článek představuje architektonické, technické i památkové hodnoty areálu na pozadí dějin březohorského revíru.

Klíčová slova: Příbram – Březové Hory – Ševčinský důl – Hornické muzeum – technická památka – hornictví – industriální architektura – Národní kulturní památka (NKP)

The Ševčín Mine in Příbram – Březové Hory Contribution to the 10th Anniversary of the Designation as the National Cultural Monument

The group of mining buildings in Příbram – Březové Hory, declared the National Cultural Monument (NKP) ten years ago, is among the most remarkable technical monuments of the Central Bohemian Region. Established on the site of older mining works in 1813, the former Ševčín Mine holds a special position within the group. Most of its structures, rightfully attracting attention (the mine building, the engine room, the pithead room) date from the turn of the 1870s and 1880s. The Ševčín Mine has become the centre of the gradually developing Příbram Mining Museum. The paper presents the architectural, technical, and conservation values of the compound in the background of the history of the Březové Hory mine district.

Keywords: Příbram – Březové Hory – Ševčín Mine – Mining Museum – technical monument – mining – industrial architecture – National Cultural Monument (NKP)

<https://doi.org/10.56112/psc.2024.2.05>

Úvodem

Báňská činnost a její technická úroveň zaujímá v dějinách Příbramska zásadní místo. V dlouhé tradici dobývání rud, sahající až do prehistorie regionu,¹⁾ je nejdůležitější etapa od sklonku 18. století do devadesátých let století devatenáctého. Ve druhé polovině 19. století se zdejší montánní podnikání dostalo na vrchol konjunkturálního vývoje a vydobylo si věhlasné renomé i v mezinárodním kontextu.

Neopominutelnou roli v tomto procesu sehrál i Ševčinský důl (původně pojmenovaný důl Císaře Františka I., poté Císaře Františka Josefa I.), zaražený roku 1813. Takřka o 200 let později, v roce 2014, prohlásila vláda ČR areál Ševčinského dolu spolu s dalšími vybranými báňskými stavbami v Příbrami – Březových Horách a také s částí historického podzemí národní kulturní památkou. Vytipované chráněné objekty dokládají období největšího rozmachu báňské praxe v 2. polovině 19. století.²⁾

Po prvním známějším období prosperity ve 30.–50. letech 16. století začal od druhé poloviny 16. století sužovat příbramské dolování vleklý úpadek těžby, způsobený jednak vyčerpáním vrchních bohatých sfér stříbrorudního ložiska, dále provozně technickými potížemi s dobýváním z větších hloubek a s čerpáním důlních vod, nedostatkem kapitálových investic i jinými faktory.³⁾ Cestu z krize vytýčil v poslední třetině 18. století Jan Antonín Alis (* 1732 Vysoká Pec – † 1801 Příbram), povoláný roku 1772 z Kutné Hory do rodného kraje řešit tyto problémy na pozici horního a hutního mistra. Díky rozsáhlému ložiskovému průzkumu s pozitivními výsledky se mu nakonec skutečně podařilo prosadit v té době průkopnickou vizi hlubinného dolování. Zavedl též mechanismy efektivního

a výkonného čerpacího a odvodňovacího systému, stál u založení nových dolů (Vojtěch a Anna, nyní rovněž národní kulturní památky), huti a instalace moderních technologií při těžbě, v úpravnictví i v jiných oborech. Především jeho zásluhou byla připravena půda k dlouhodobému vzestupu a úspěšné těžbě, trvající přes sto let.⁴⁾

Dílčí úspěchy slavilo zdejší hornictví též později, i když muselo již čelit důsledkům oborové hospodářské krize z důvodu poklesu ceny stříbra a dalších kovů na světových trzích po objevení bohatých nálezů v zámoří. Hospodářské těžkosti se zrodily v průběhu 90. let 19. století a pokračovaly v mnohých směrech i ve století dvacátém.

Stručná historie revíru

Evropského až světového významu dosáhlo příbramské stříbrorudní dolování ve druhé polovině devatenáctého století, kdy zaujalo v rámci habsburského státu prioritní místo a představovalo rozsahem dobývání i bohatostí ložisek důležitý ekonomický potenciál země. Mohutný exploatační proces kladl vysoké požadavky i na vzdělávání kvalifikovaných hornických a hutnických odborníků, což by nebylo možné bez fungování vyspělého montánního školství. Zásadním způsobem tomu napomohlo roku 1849 založení Montánního učiliště v Příbrami (*K. k. Montanlehranstalt*). Stalo se tak na základě císařského dekretu z 23. ledna 1849; slavnostní otevření učiliště se uskutečnilo 12. listopadu 1849. Dne 19. srpna 1865 udělil císař František Josef I. škole titul Báňská akademie. Ministerským výnosem ze 7. ledna 1895 získal ústav statut vysoké školy. Přibližně

Obr. 1: Celkový pohled na budovy areálu Ševčinského dolu v dolní části březohorského náměstí Hynka Kličky. Vlevo objekt cáchovny, vpravo šachetní budova s těžní věží, stav 2007 (všechny snímky J. Pešta, není-li uvedeno jinak).

deset let poté, 31. července 1904, došlo k novým statutárním a organizačním změnám a také k přejmenování na Vysokou školu báňskou v Příbrami, do konce trvání Rakouska-Uherska jedinou v severozápadní části monarchie.⁵⁾

Bouřlivý rozvoj byl do značné míry umožněn, vedle štedrosti ložisek, vzpomínanými klíčovými změnami v oblasti montánní vědy a techniky, což se projevilo v mnoha pracovních sférách v těsném sepětí teorie a praxe. Tyto aplikované inovační kroky, na jejichž prvopočátku bylo Alisovo snažení, se promítly zejména ve vyšší intenzitě práce. V roce 1873 se prvně na Příbramsku vyzkoušelo strojní vrtání stlačeným vzduchem pomocí parních kompresorů (nejprve při hloubení jam, později na překopech a konečně i na sledných a dobývkách) a záhy též na hydraulický pohon. V horizontální dopravě, vedle lidské síly, byli v roce 1875 zavedeni na hlavních důlních chodbách koně a na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století zkušební i lokomotivy. Před zavedením parních strojů byla zvláště využívána vodní síla. Budovaly se speciální nádrže (rybníky), odkud se vedla voda důmyslným systémem vodních struh k dolům a hutí. Vertikální dopravu zajišťovala zpočátku ještě tradiční vodní kola a koňské žentoury, od poloviny 19. století se ale na Příbramsku prosadila i aplikace moderního parního pohonu, nutná při těžbě z velkých hloubek. Pro dopravu těživa v okovech byl v roce 1846 instalován první parní stroj v revíru na šachtě Marie. Pára poháněla od roku 1853 na Marii též důlní klece, poprvé zavěšené na místo okovů. Od roku 1854 se zde objevil prvně v rámci Rakouska stoupací stroj (*fahrkunst*) na parní pohon, sloužící k přepravě mužstva – nejprve pouze z podzemí směrem na povrch. Parní trakci zabezpečoval stojatý jednočinný dvouválcový stroj o výkonu 30 koňských sil.

Stoupací stroj používali jak horníci tohoto dolu, tak s ním spojeného dolu Vojtěšského. S postupem do větších hloubek byl v letech 1868–1869 na Mariánském dole *fahrkunst* inovován a prodloužen, došlo také k výměně parního stroje za nový. Šlo o ležatý dvojčinný jednoválcový, o výkonu 100 koňských sil, s možností nejen vyjždět s havíři nahoru, ale i sjíždět do podzemí. Roku 1858 byl instalován na dole Prokop první parní stroj o výkonu 300 koňských sil pro přímou dopravu vozíků v těžních klecích z hloubky 500 metrů, opět prvně v habsburském státě. O deset let později byl zaveden na nedalekém dole Anna obdobný stoupací stroj jako na dole Marie, navíc bylo na jeho táhlech zavěšeno ještě čerpací zařízení k pumpování vody.

Po několika letech se parní energií realizovala trakce většiny důlních vrátků, kompresorů pro pneumatické strojní vrtání i čerpání vody. Tyto stroje byly v osmdesátých a devadesátých letech 19. století dále přestavovány. V jejich zdokonalování měl březohorský revír nejednou primát v rakousko-uherské monarchii i mezi rudními revíry Evropy.⁶⁾

Zavedení parního stroje v roce 1850 přineslo převratnou změnu rovněž v produkci příbramské hutí (*K. k. Silber und Bleihütte zu Příbram*), která byla nedílnou součástí zdejšího *C. k. a spolutěžařského Karloboromejského hlavního horního závodu na stříbro a olovo v Příbrami*, jak zněl oficiálně tehdejší název podniku. Požadavkům vzestupu průmyslu odpovídalo v letech 1860–1862 postavení osmi vysokých pecí, což bylo důležitým vývojovým mezníkem nejen s ohledem na nárůst výroby, ale i se zřetelem k teorii tavení rud.⁷⁾

Značný význam v dějinách hornictví na Příbramsku a v kontextu se zvyšováním technické úrovně měla výroba drátěných těžních lan. První bylo vyzkoušeno na dole Marie v roce 1836.

Po četných zkušebních pokusech existovala od roku 1853 na Březových Horách vlastní výroba drátěných lan v manufaktuře vybavené jednoduchými stroji. V roce 1860 vznikla v areálu dolu Anna samostatná továrna na výrobu drátěných lan disponující již velkým počtem strojů a také zkušebním oddělením. Po roce 1881 měl tento provoz k dispozici parní lokomobilu o výkonu 4 koňských sil a horizontální parní stroj o výkonu 8 koňských sil. Objekty v areálu dolu Anna časem nevyhovovaly vzrůstajícím požadavkům produkce, a tak po stavebních úpravách uskutečněných roku 1930 byla v letech 1931–1933 továrna přemístěna do někdejší kovárny proti budově Strojního a stavebního odboru v sousedství dolu Vojtěch. V průběhu let exportovala svoje produkty i do řady evropských zemí (k zrušení drátovny došlo v roce 1964).⁸⁾

Využití parní trakce, drátěných těžních lan, geologické podmínky a další faktory napomohly k tomu, že již v polovině sedmdesátých let 19. století překonaly hloubky dolů v revíru tisícimetrovou hranici. Roku 1875 byl dosažen světový primát svislé hloubky šachetní jámy za pomoci jediného těžního lana na dole Vojtěch.

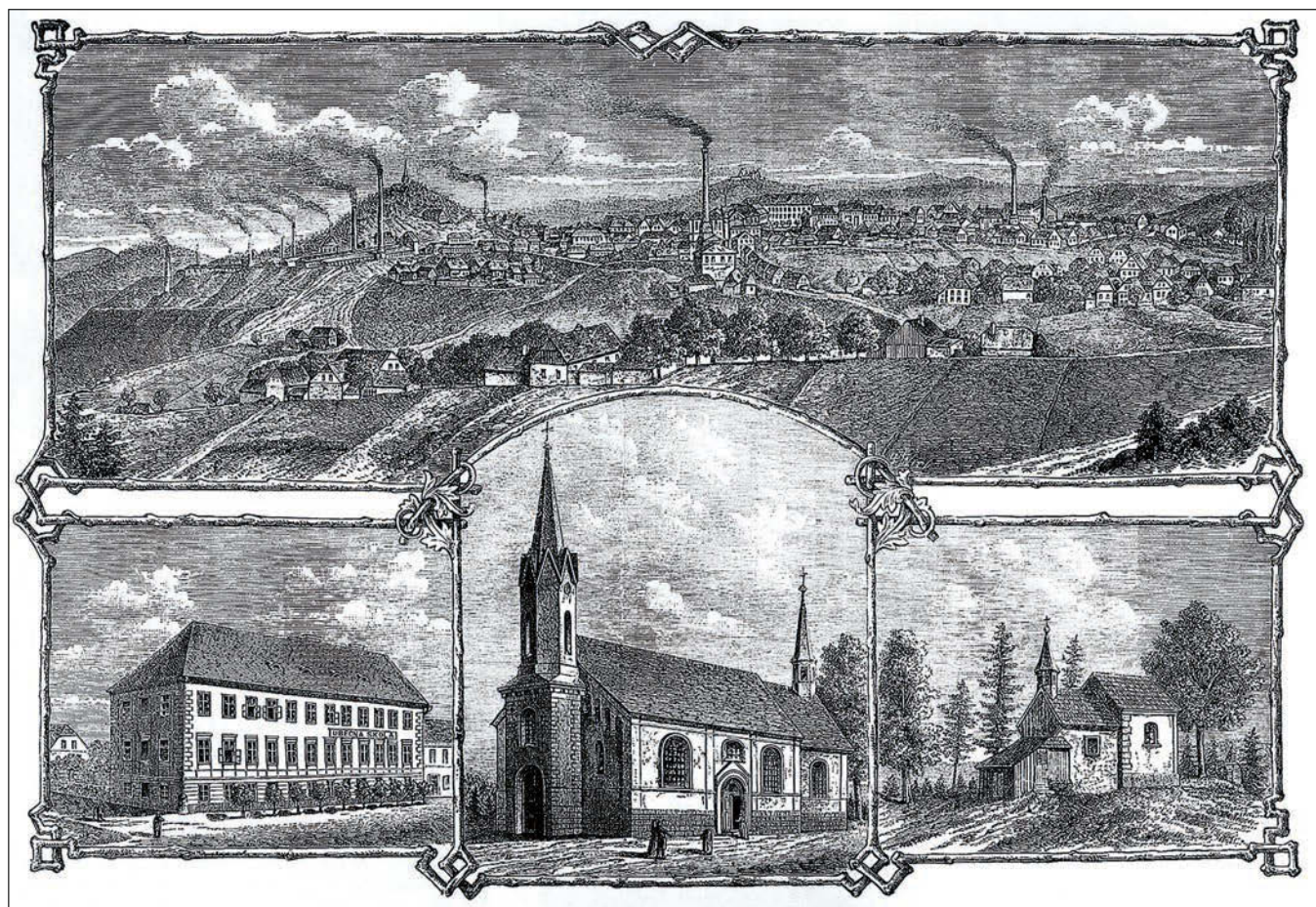
Ekonomické úspěchy báňského závodu v 19. století souvisely zejména s nárůstem kvality rudních žil v hloubkách, o čemž byl od prvo počátku skálopevně přesvědčen právě Jan Antonín Alis. Dále korespondovaly s tehdejší úrovní techniky, organizací práce i se stavem zaměstnanosti. Vrcholu se podařilo v tomto směru dosáhnout roku 1885, kdy byly evidovány 6.103 osoby zabývající se báňskou činností, včetně nepočetného úřednictva. Pro srovnání v době působení J. A. Alise v roce 1777 pracovaly v báňském závodě 92 osoby. Nejvyšší zisky docílily doly

v letech 1868–1891 a pohybovaly se od 0,6 do 1,4 milionu zlatých za rok. Absolutní maximum v objemu těžby rudnin přinesl rok 1890 – 344.238 tun. Pro srovnání: v desetiletí 1891–1900 se podařilo vydobýt 2.876.221 tun rudnin a z nich pak získat 56.701 tun olova a 438 tun stříbra; oproti létům 1851–1860, kdy se vytěžilo 999.000 tun rudnin a z tohoto množství se následně vyrobilo 23.646 tun olova a 155 tun stříbra. V době světového rekordu 1.000 m svislé hloubky dolu Vojtěch roku 1875 získal závod 22,8 tun stříbra, 967,7 tun olova a 2.846,1 tun kletu (kysličníku olovnatého, využívaného především ve sklářství), což znamenalo více než 90 % z celkové těžby těchto surovin v Rakousku-Uhersku. Nejvíce stříbra v průběhu 19. století se vyprodukovalo v roce 1898 – 39,5 tuny. Těžba stříbra v 80. a 90. letech 19. století v příbramském horním závodě představovala zhruba 60 – 80 % (podle některých pramenů až okolo 90 %) celé rakousko-uherské produkce. V případě dobývání olova se jednalo o 30–35 % produkce monarchie. V rámci ložiska Březové Hory to zajišťovala především exploatace v podmínkách dolů Marie, Anna, Vojtěch, Prokop a Císaře Františka Josefa I. (Ševčinský důl) a následně též v ložisku Bohutín.⁹⁾

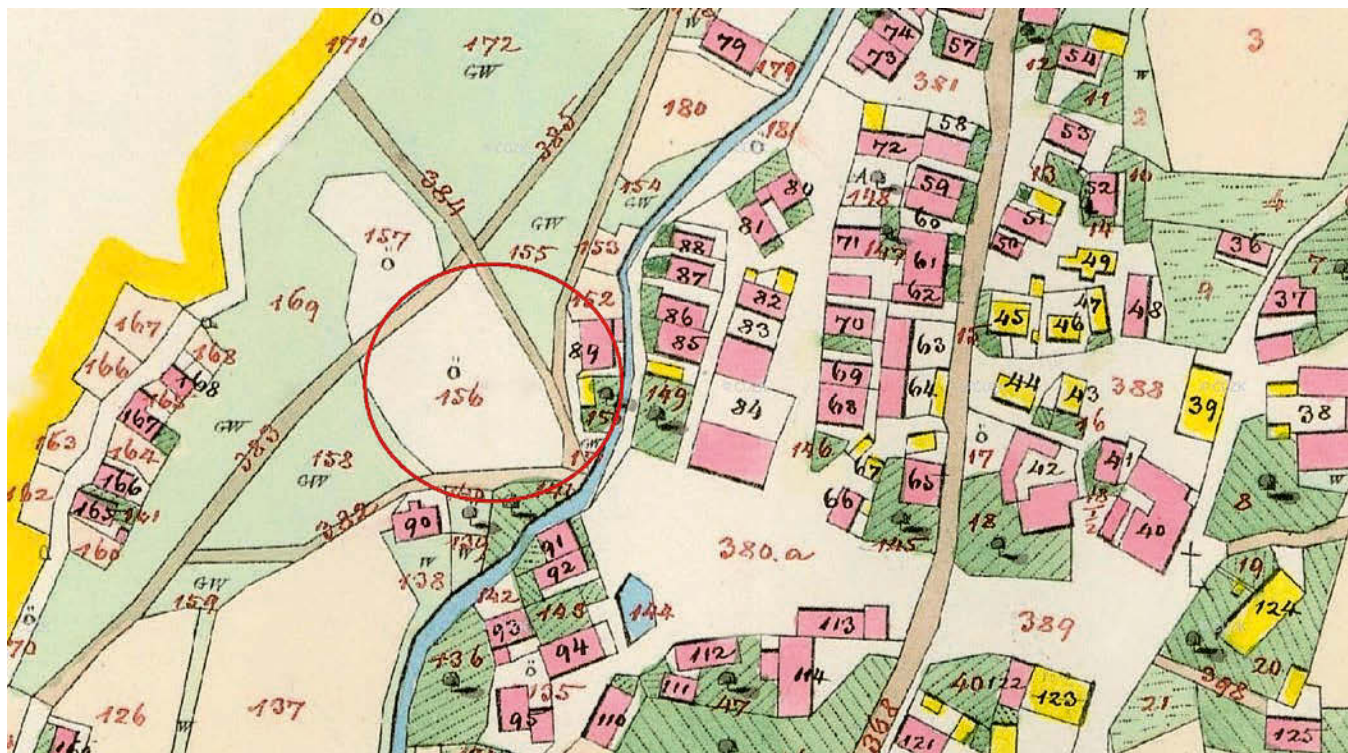
Dějiny Ševčinského dolu

K zaražení dolu Císaře Františka I. došlo roku 1813. V novodobé historii revíru se tak stal třetí nejstarší hlubinnou jámou (po šachtách Vojtěch z roku 1779 a Anna, zaraženou roku 1789).

Místo pro jeho otevření bylo vybráno na základě předchozího důkladného geologického průzkumu ve svahu nad říčkou Litavkou na severozápadním okraji Březových Hor. Od 30. do

Obr. 2: Panoramatický pohled na hornické město Březové Hory (xylografie Františka Chalupy podle kresby Josefa Hofmayera z roku 1884). Důl Císaře Františka Josefa I. – dnešní Ševčinský důl – v popředí uprostřed (© Hornické muzeum Příbram).

Obr. 3: Výřez jádra města Brezové Hory v okolí dnešního náměstí Hynka Kličky na tzv. povinném císařském otisku stabilního katastru z roku 1839. Podoba a uspořádání zástavby se značně liší od dnešního stavu. Na místě Ševcův dolu (označeno kroužkem) jsou zachyceny dosud jen prázdné plochy s odvaly hlusiny, dobře patrný je vodní kanál – „struha“, protékající po vrstevnici v severojižním směru (© Český úřad zeměměřický a katastrální, stabilní katastr, B2_a_6C_6226-1_5).

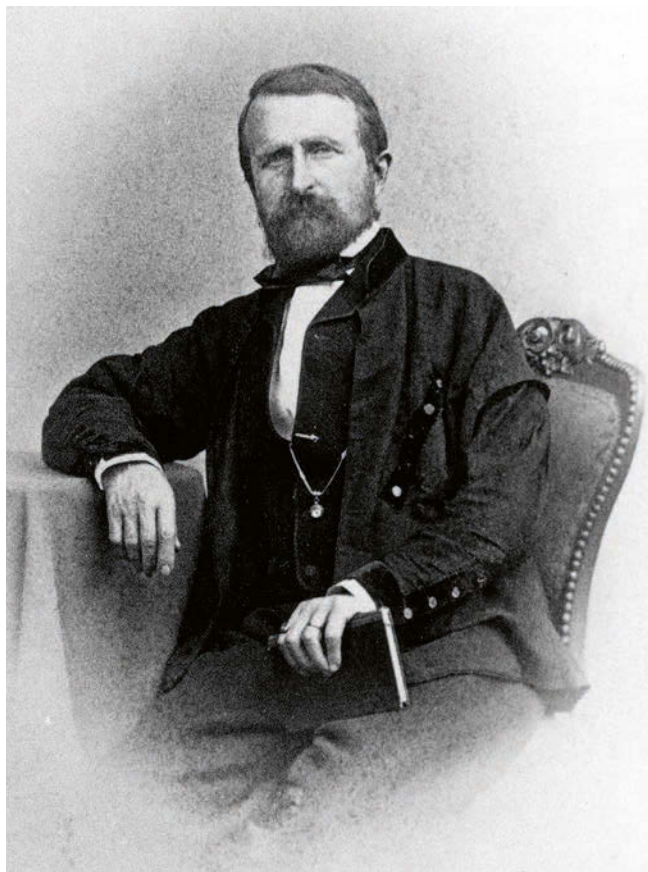
konce 50. let 16. století, kdy vrcholila první známá konjunktura těžby stříbra na Příbramsku, existovalo v této lokalitě několik šachet. Nejznámější byly jámy s názvem *Gottes Hilfe* a *Heiliges Kreuz* v prostoru tzv. Mordýřské nebo též Mučednické žíly, připomínané v Horních knihách v letech 1527 a 1586. Roku 1813, na prahu největšího rozkvětu březohorského hornictví, navrhl vrchní horní úřad zarazit na Mučednické žíle novou šachtu, zhruba v místech někdejšího vodotěžného dolu ze 16. století. Původní název zněl *důl Císaře Františka I.*, později *Císaře Františka Josefa I.* Mezi lidem však zdomácnělo pojmenování „*Francšachta*“. Mnohé na tom nezměnilo ani přejmenování po vzniku Československé republiky v roce 1918, kdy byl v souvislosti s odbouráváním symbolů bývalého mocnářství zvolen název *Ševcův důl*. Stalo se tak podle další významné žíly – Ševcůvské, otevřené zdejší šachtou v polovině 19. století. Cílem těžařů bylo dosáhnout propojení podzemí mezi nejdůležitějšími ekonomicky těžitelnými žílami a urychlit jejich exploataci.¹⁰⁾

Ševcův důl je situován v těsném sousedství bývalého hlavního vodního kanálu, zvaného „*struha*“, směřujícího od Vokačovského rybníka k nedaleké vojtěšské úpravně. Voda jako důležitý zdroj energie se využívala k různým činnostem, například k pohonu vodních kol při čerpání vody, v rámci úpravnického procesu či k zajištění trakce těžního stroje. Při zaražení dolu v roce 1813 předpokládal vrchní horní úřad hloubku původní historické šachtice asi 76 m. Z důvodu nedostatku finančních prostředků i dalších příčin probíhaly práce na hloubení velice zvolna. Teprve v roce 1843 dosáhli horníci 2. patra v hloubce 63,3 m. Poté bylo však nutné až do vyražení Dědičné štol (potřebné k odvodňování a zmáhané v letech 1789–1859 právě na úrovni 2. patra) hloubení na Francšachtě znovu přerušit. Pokračovalo se až od roku 1849. V roce 1854 se při překopu na 8. patře poblíž stvolu jámy, v hloubce přes 210 m, nara-

Obr. 4: Část města Brezové Hory zachycená na tzv. třetím vojenském mapování z roku 1879 krátce před vybudováním zděného šachetního objektu dolu Císaře Františka Josefa I. Na dotčeném pozemku (vlevo u kóty 496) je zakreslen pouze odval jámy (Mapový list č. 4152-1, originál 1 : 25000, výřez bez měřítka; digitalizace Agentura ochrany přírody a krajiny; převzato z: © geolab.cz).

zilo na stařiny (stará důlní díla) ze 16. století. Roku 1856 činila hloubka šachty 220,4 m a dobývané rudniny byly transportovány podzemím přes nedaleké Vojtěšský a Mariánský důl.

Obr. 5: C. k. horní rada Augustin Jindřich Beer, specialista v oblasti geologie, důlního měřičství, hlubinného vrtání a úpravnictví. V letech 1853–1863 stál v čele dolu Císaře Františka Josefa I. jako závodní inženýr. Současně přednášel na zdejším Montánním učilišti (od roku 1849), v letech 1851–1863 pak na Horní škole pro důlní dozorce a od roku 1863 opět na Montánním učilišti, povýšeném roku 1865 na Báňskou akademii. Tento ústav Beer reprezentoval v letech 1875–1879 na pozici řádného ředitele (© Hornické muzeum Příbram).

Není bez zajímavosti, že v letech 1853–1863 zastával funkci závodního inženýra dolu Císaře Františka Josefa I. adjunkt horní správy Augustin Jindřich Beer (* 1815 Příbram – † 1879 Příbram). Později, již s titulem c. k. horního rady, se zařadil mezi evropsky uznávané odborníky v oblasti hlubinného vrtání, ložiskové geologie, důlního měřičství a úpravnictví. Kromě vedoucí funkce na dole Císaře Františka Josefa I. přednášel zároveň na zdejším Montánním učilišti (od roku 1849), v letech 1851–1863 pak na Horní škole pro důlní dozorce a od roku 1863 opět na Montánním učilišti v Příbrami, povýšeném roku 1865 na Báňskou akademii. Tento ústav Beer reprezentoval v letech 1875–1879 na pozici ředitele. Jeho desetileté působení v čele dolu názorně dokresluje propojení montánní vědy, výzkumu a školství s praxí.¹¹⁾

Podstatné urychlení báňské činnosti na dole Císaře Františka Josefa I. nastalo od roku 1880 po instalaci parního těžního stroje. Nicméně dobrých výsledků bylo docíleno již dříve za řízení Augustina Jindřicha Beera.¹²⁾

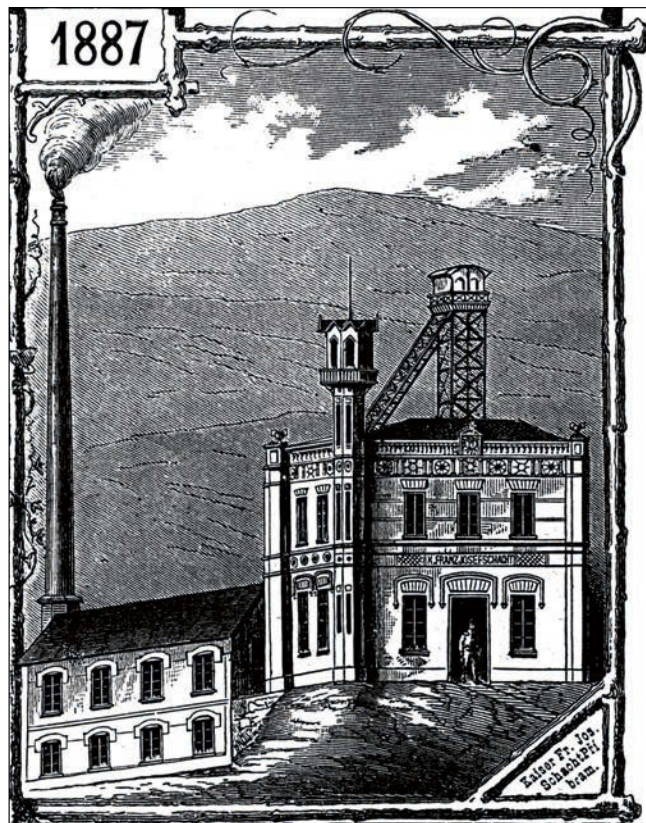
V době působení přednosty zdejšího horního závodu, dvorního rady Ignáce rytíře Jeschkeho (v Příbrami ve funkci v letech 1866–1882, poté v letech 1884–1889 zastával funkci horního hejtmána v Praze) dosáhl důl 17. patra a hloubky 431,4 m. Koncem roku 1891 měla jáma o profilu 5,4 × 3 m celkem 30 pater

a hloubku 991,3 m. K tomuto datu důl disponoval parním ležatým dvouválcovým těžním strojem o výkonu 250 koňských sil, s vrtáním válců 580 mm, zdvihem pístu 1.400 mm a průměrem bubnu k navíjení těžního lana 4 m. Těžním strojem byl zajištěn transport dvouetážových klecí určených jak k přepravě důlních vozů, tak i mužstva, v počtu 12 osob (po šesti v každém patře klece). Na šachtě byl v provozu rovněž jeden vzduchový kompresor na parní pohon, typ Staněk, o výkonu 40 koňských sil, který vháněl stlačený vzduch do důlního vrátku a současně ke čtyřem vrtacím strojům v podzemí.

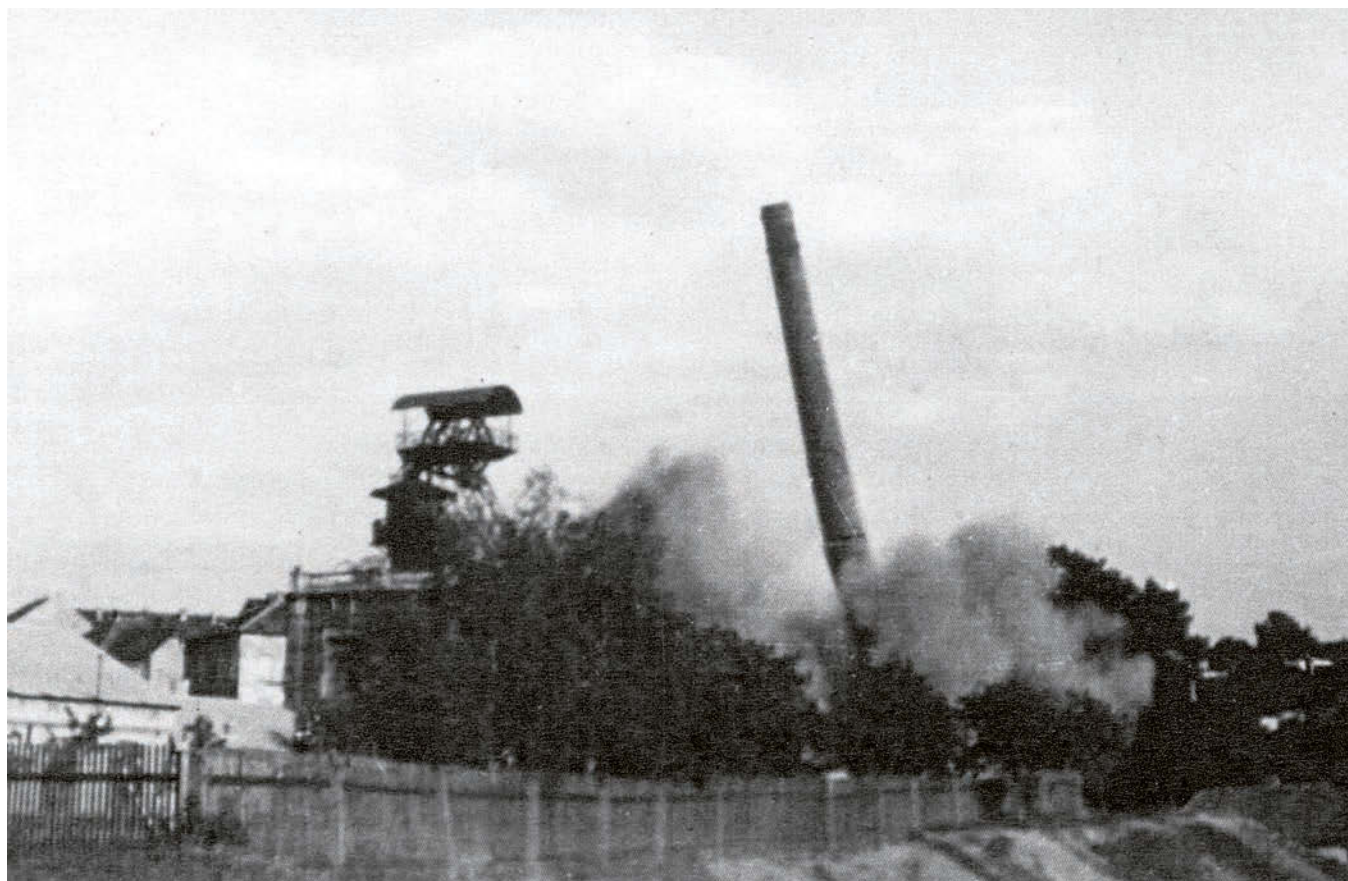
V roce 1909 byla dosažena maximální hloubka 1.092,1 m na úrovni 32. patra. Téhož roku zde byla zavedena pneumatická vrtací kladiva Flottmann poháněná stlačeným vzduchem. Kompresor k výrobě stlačeného vzduchu měl píst o průměru 400 mm a poháněl jej parní stroj s vrtáním válce 450 mm a zdvihem 650 mm.

V přetloukárně a třídírně (objektu tzv. sypů) byl ke konci roku 1891 k dispozici parní elevátor (korečkový dopravník) o výkonu 3 koňských sil, realizující vertikální přepravu vytěženého materiálu. Rudnina byla následně odvážena povrchovou železniční úzkokolejnou tratí vybudovanou roku 1884 na nedalekou úpravnu dolu Vojtěch. Pára pro parní trakci vznikala v kotelně situované v sousedství strojovny, vybavené třemi kotli typu Mühlhausen. Kotelna i s komínem byly asanovány v roce 1953.¹³⁾

Veškeré práce na této i dalších šachtách byly ovlivňovány a regulovány ekonomickými stimuly. Na základě rozhodnutí komise Ministerstva veřejných prací se od února roku 1910 provoz jámy zastavil. Na 12., 16., 17. a 19. patře došlo totiž k vytěžení ekonomicky dobytelných zásob. Pod těmito horizonty, zejména ve větší hloubce, byla však Ševčinská žíla dobývána

Obr. 6: Jedno z nejstarších známých vyobrazení dolu Císaře Františka Josefa I. v časopise Prager Kalender z roku 1887 (© Hornické muzeum Příbram).

Obr. 7: Bourání historické kotelny a komína poblíž strojovny v roce 1953. Demolice byla výrazným zásahem do stavební podoby areálu Ševčinského dolu (© Hornické muzeum Příbram).

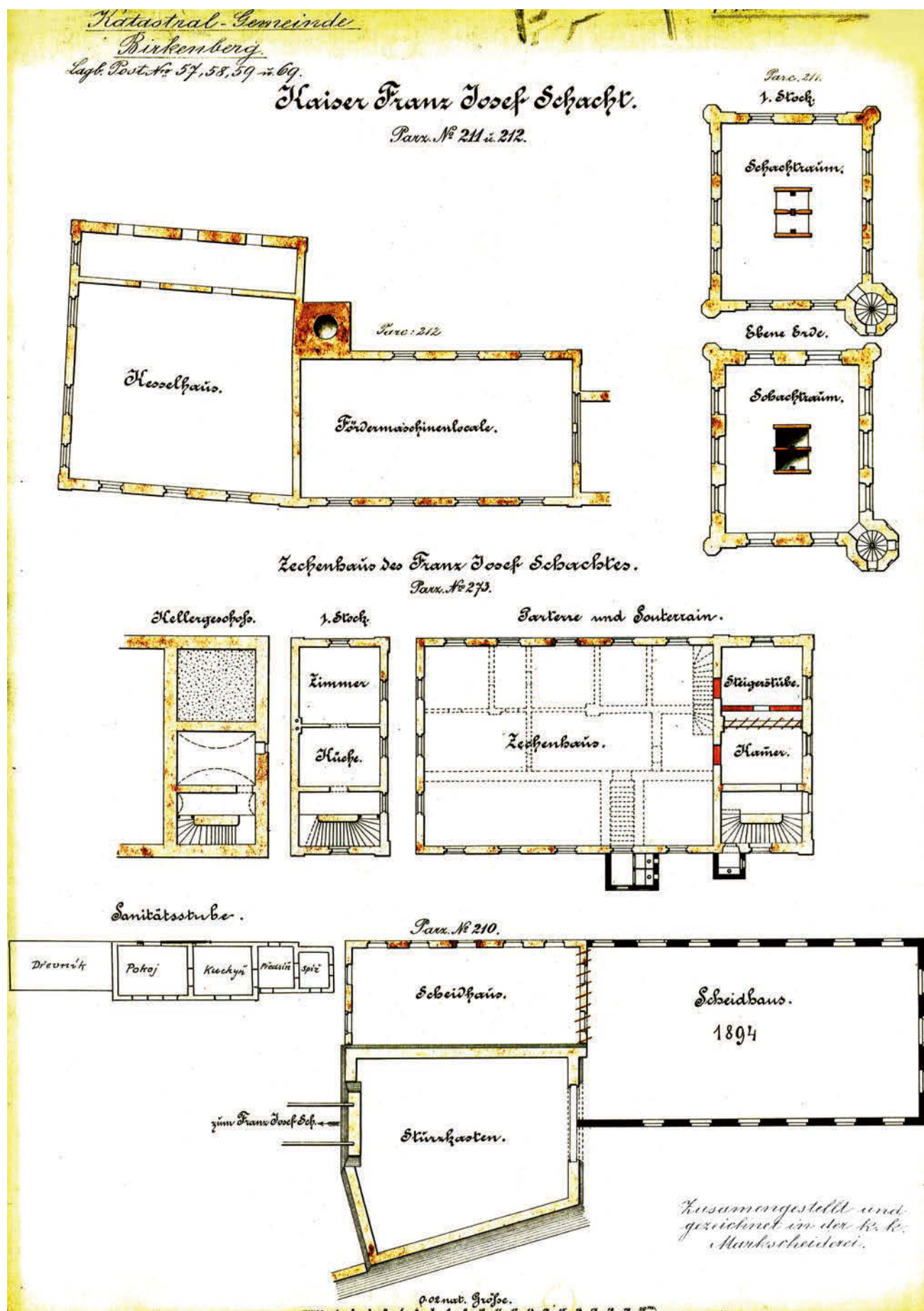
i během 20. století prakticky stále, v podstatě až do uzavření revíru v roce 1978. Šlo zvláště o čerpání zásob s převahou zinku, ponechaných zde koncem 19. a počátkem 20. století. Rudy však nebyly těženy Ševčinskou šachtou, ale zpočátku přes sousední důl Marii a poté nedalekými jámami Vojtěch a Anna, odkud byla Ševčinská žíla otevírána a těžena dále do hloubky pod poslední 32. patro Ševčinského dolu. To vysvětluje i následující zajímavost: šachta neměla plný počet pater – chybělo 11., 13., 18., 20., 22., 24. a 31. patro, což bylo dáno jednak otevíráním horizontů na Ševčinské žíle ve větších vertikálních intervalech a dále již vzpomínaným dobýváním žíly v chybějících patrech ze sousedních šachet Marie a Vojtěch.¹⁴⁾

Ševčinský důl se řadil na Březových Horách mezi tzv. vtažné jámy. Přírozeným větráním zde vzduch klesal do podzemí. Tento způsob větrání fungoval až do 50. let 20. století, ačkoli již předtím byla zaváděna umělá větrací technika. S ohledem na odvětrávání březohorského revíru provedly Rudné doly Příbram v 50. letech 20. století rekonstrukci Ševčinské jámy a v roce 1963 zde byl instalován i nový tzv. foukací (tlačný) elektrický ventilátor, který zabezpečoval dostatečné množství vzduchu. Spolu s obdobným zařízením z roku 1959 v Prokopském dole se tak podařilo dosáhnout umělého odvětrávání celého komplexu březohorských dolů. Parní těžní stroj Ševčinského dolu byl ve 20. století nahrazen elektrickým, který poháněl těžní klece až do 2. poloviny 80. let 20. století – tedy i v době, když už interiér šachetní budovy sloužil výstavním účelům příbramského muzea. V souvislosti s uzavřením březohorského rudního revíru v ložisku Březové Hory roku 1978 byla v roce 1989 ukončena likvidace dolu zásypem na zátku v hloubce 47 m a zakrytím ohlubně jámy betonovou deskou.¹⁵⁾

Stavební podoba Ševčinského dolu

Většina staveb v areálu bývalého Ševčinského dolu má svůj původ v době největšího rozkvětu na přelomu 70. a 80. let 19. století, za vedení výše zmíněného přednosty horního závodu Ignáce rytíře Jeschkeho. Pro podobu nových provozních a správních objektů, postavených v letech 1879–1880, je typické využití režných pálených cihel a částečně i kamene. Tento styl industriální a montánní architektury je zejména v německojazyčných zemích označován termínem „*architektur typus Malakow*“, ev. „*Malakow*“, který se sporadicky užívá i u nás. Autorství budov bohužel zůstává neznámé. Jen okrajově připomeňme, že na významných průmyslových stavbách 19. století se mohli podílet i renomovaní architekti, jako např. Ignác Vojtěch Ullmann v případě Vojtěšské huti na Kladně.

Architektonicky i památkově nejzajímavějším a nejhodnotnějším objektem v areálu je unikátní, 27,5 m vysoká šachetní budova čp. 292 z roku 1879, postavená v kombinaci režných cihel a kamene. Patrová budova, shora ukončená atikou s balustrádou, má bohatě členěná průčelí s nárožními věžičkami (obdobné jsou např. na jámové budově dolu Vojtěch). Od jiných industriálních staveb v Březových Horách i jinde ji odlišuje nápadná polygonální nárožní věž, převyšující budovu o dvě podlaží, která dodnes tvoří dominantu dolní části březohorského náměstí (dnes náměstí Hynka Kličky). Poslední patro věže, původně určené pro astronomická pozorování, obíhá bohatě dekorovaný vyřezávaný ochoz a je ukončeno výraznou dřevěnou nástavbou s lomenicovou střechou. V interiéru budovy je od roku 1979 ukázka vrtací techniky a expozice přibližující vývoj zdejší svislé důlní dopravy od středověku do současnosti.

Obr. 8: Projekt stavebních úprav jednotlivých objektů dolu Císaře Františka Josefa I. (nahore zleva kotelna se strojovnou a šachetní budova; uprostřed cáchovna; dole třídníra s přetloukárnou), vybudovaných v letech 1879–1880, se zakreslenými plánovanými stavebními úpravami. Dokumentaci vypracovala K.K. Markscheiderei (c.k. horní měřická kancelář) v roce 1894 (© Hornické muzeum Příbram).

Obr. 9: Historická fotografie dolu Císaře Františka Josefa I. od jihovýchodu z roku 1915. Zcela vlevo budova cáčovny, uprostřed strojovna a jámová budova s těžní věží a komínem kotelny v pozadí (dnes zbořeným), vpravo je stará třídilna rudy (sypy) – dosud před úpravou na sokolovnu (© Hornické muzeum Příbram).

Zděnou část jámové budovy přesahuje konstrukce ocelové nýtované těžní věže, jedné ze dvou posledních dochovaných historických ocelových těžních věží na Příbramsku (druhá se dochovala na dole Řimbaba v Bohutíně). Na vrcholu těžní věže jsou umístěny dvě lanovnice o průměru 3.800 mm pro lana o průměru 25 mm. Rychlost jízdy dosahovala 3 m/s. K základnímu vybavení patřily dvě klece, každá o hmotnosti 750 kg. V posledním období existence dolu po roce 1951 zajišťoval vertikální dopravu dvoububnový těžní stroj sovětské výroby, typu 2 – BM.

Muzejně využívaná budova byla v 80. letech 20. století opatřena plošným nátěrem cihelného zdiva. Při poslední rekonstrukci v roce 2007 již nebylo možné navrátit stavbě původní podobu s nebarveným režným povrchem cihel kvůli obavám o poškození líce zdiva při snaze o odstranění nátěrů. Proto byl, po dlouhých úvahách, obnoven nátěr cihel, ovšem lépe vizuálně přizpůsobený charakteru režných pálených cihel.

Sousední strojovna, postavená v letech 1879–1880, je ve svahu založená přízemní budova ve stejném architektonickém stylu. Cihelná stavba na vysokém kamenném soklu je krytá nízkou sedlovou střechou, fasády jsou členěné jediné výřezy segmentově zaklenutých otvorů se zvýrazněnými záklenky a kamennými parapety a mělce vystupujícími lizénami. Od roku 1994 je zpřístupněná veřejnosti jako součást muzea. V expozici se nachází unikátní technická památka – dvoustupňový ležatý důlní pístový kompresor 500/310, vyrobený Královopolskou strojírnou Brno v roce 1928 a používaný ve zdejší revíru na

Obr. 10: Detailní pohled na vrchní ocelovou nýtovanou část těžní věže, stav 2005.

Obr. 11: Budova strojovny od jihovýchodu, stav 2009.

dole Generál Štefánik (původně důl Korunního prince Rudolfa). Tímto kompresorem s nasáváním vzduchu 20 m³/min. při tlaku 7 atmosfér bylo umožněno efektivní strojní vrtání a sbíjení. Při poslední opravě byl uplatněn stejný princip, jako v případě šachetní budovy – tedy nátěr cihelného zdiva, co nejvíce vizuálně přizpůsobený barvě režných pálených cihel.

Naproti těžní věži a strojovně stojí objekt původních sypů (zásobníků) – přetloukárny a třídírny čp. 297, později přebudovaný k jiným provozním účelům šachty a v roce 1919 pak přestavěný na sokolovnu. Přízemní budova z neomítaných šedých cihel, donedávna narušená novodobými stavebními úpravami, byla v roce 2009 architektonicky rehabilitována. I podobu této stavby určují segmentově zaklenutá okna se zvýrazněnými záklenky. Objekt je od roku 1981 rovněž využíván muzeem, dnes je zde vstupní expozice o vývoji řemesel a průmyslu v čele s báňským podnikáním na Příbramsku, a stálá výstava dobových fotografií jednotlivých historických důlních provozů. Při poslední opravě v roce 2009 se podařilo odstranit novodobou tvrdou cementovou omítku a velmi zdařile obnovit režné zdivo. Nové vysprávký a doplňky byly provedeny z běžných pálených cihel, takže jsou oproti původnímu zdivu snadno odlišitelné, avšak nerušící.

Nedílnou součástí komplexu budov Ševčinského dolu je cáchovna čp. 293 z roku 1880, oddělená od šachetní budovy Třemošenskou ulicí. Rovněž tato architektonicky výrazná budova je postavena z režného cihelného zdiva v kombinaci

s kamenným zdivem v podobném stylu, jako ostatní budovy dolu. Dominantou je o patro vyšší východní nárožní část. Na rozdíl od šachetní budovy, strojovny a objektu sypů se však její fasády dochovaly v autentické podobě, bez pozdějších nátěrů. V cáchovně mohou návštěvníci muzea shlédnout expozici s názvem Z dějin příbramského hornictví, která reprezentuje montánní činnost od pravěku až do současnosti. Jejím otevřením v roce 1978 bylo zahájeno systematické budování muzea.

Areál dolu doplňuje dům čp. 318 z let 1884–1885, kde byly původně byty báňských úředníků a techniků. Patrová stavba ve svažité dolní části březohorského náměstí se od ostatních, jen nemnoho starších budov dolu, liší nenáročnou eklektickou fasádou s vysokým kamenným soklem. Dům slouží muzejním účelům již od konce 50. let 20. století, nyní jsou zde deponovány a vystaveny mineralogicko-geologické sbírky a také unikátní paleontologické exponáty.¹⁶⁾

V jižní části areálu Ševčinského dolu stojí někdejší hornické lázně čp. 322. Byla zde společná umývárna, čtyři vany a dvě parní koupele a dále noclehárna o kapacitě 124 lůžek v deseti sálech a polévárna. Architektonicky nenáročná přízemní budova se záklenky z režných cihel byla postavena v letech 1884–1886 zásluhou přednosty horního závodu, dvorního rady Jiljí Jarolímka (1836–1886), jako součást širšího stavebního záměru tehdejšího báňského ředitelství. Dne 2. 9. 1889 si tyto objekty prohlédl i následník rakousko-uherského trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este.

Obr. 12: Fotografie cvičení Sokola Březové Hory na nádvoří dolu v roce 1900. Vpravo budova třídní a přetloukárny (sypů) přestavěná v roce 1919 na sokolovnu (© Hornické muzeum Příbram).

Obr. 13: Severní uliční průčelí budovy cáčovny se zachovalou fasádou z režných cihel a kamenného zdiva, stav 2009.

Obr. 14: Expozice důlní techniky na bývalém odvalu, později nádvoří dolu a cvičišti Sokola v pohledu z těžní věže, stav 2007.

Obr. 15: Nádvoří dolu s expozicí důlní techniky. Vlevo v pozadí budova sypů – pozdější sokolovna v průběhu opravy, uprostřed šachetní budova s těžní věží a vpravo budova strojovny, stav 2009.

Obr. 16: Nově postavená nástupní stanice úzkokolejné dráhy, rekonstruované v trase ulice Pod Struhami k bývalé úpravně u dolu Vojtěch, stav 2007.

V okolí dolu se zachovala řada původních hornických domků charakteru dělnické kolonie. Vznikly převážně v 19. století a některé sloužily jako obydlí štajgrů, další obývali řadoví havíři.¹⁷⁾

Na nádvoří Ševčinského dolu se podařilo v roce 2006 částečně rekonstruovat úzkokolejnou dráhu, která zde existovala od roku 1884, a na ní instalovat expozici historické i novodobé důlní techniky, strojů a zařízení. Železnice byla původně vybudována k odvozu rudy od Ševčinského dolu přes most nad ulicí Pod Kovárnami a dále ulicí Pod Struhami k portálu dopravní Ševčinské štolý, s výjezdem vedle úpravny dolu Vojtěch. Nyní slouží část této trati, obnovené díky spolupráci muzea, s. p. DIAMO, města Příbram a Středočeského kraje, k přepravě

návštěvníků Hornického muzea. Převážná část zdejších exponátů byla původně používána ve 2. polovině 20. století v rudných a uranových dolech na Příbramsku. Své místo na nádvoří Ševčinského dolu našla také replika důlního žentouru používaného při svislé důlní dopravě od 16. do 19. století, funkční model rumpálu a havířské zvoničky.¹⁸⁾

Závěrem

Předkládaný nástin si neklade za cíl vyčerpávajícím způsobem postihnout dějiny a historický či památkový význam lokality. Smyslem statě je přiblížit na konkrétních případech spjatých s historií Ševčinského dolu situaci březohorského stříbrorud-

ního revíru zejména v průběhu 19. století, které znamenalo největší rozmach místního báňského podnikání, jakož i načrtnout stěžejní podmínky a nejvýznamnější okolnosti doprovázející tehdejší úsilí březohorských těžařů na cestě k mezinárodnímu věhlasu. To zanechalo nesmazatelné stopy také v dějinách hornictví v rámci celého starého kontinentu. Rozhodující roli vedle štědrosti ložisek rudy, příznivé ekonomické situace a schopností managementu sehrálo využití vědeckovýzkumného a technického potenciálu, nerozlučně spjatého s fungováním vyspělého montánního školství.

Areál Ševčinského dolu, zaraženého roku 1813, dodnes představuje unikátní celek montánních staveb dokumentujících světovou úroveň zdejší báňské činnosti v 19. století. Jedná se o hodnotné technické i architektonické dědictví, využívané k muzejním účelům a vysoce ceněné i v mezinárodním kontextu.

Mimořádné historické, architektonické, technické i obecně památkové hodnoty zachovaných objektů březohorského důl-

ního revíru vedly již v minulosti k úvahám o jejich památkové ochraně. Některé ze staveb, včetně Ševčinského dolu, byly již dříve prohlášeny nemovitými kulturními památkami. Skutečného ocenění jedinečných kvalit souboru ale bylo dosaženo až před deseti lety v roce 2014, kdy vláda ČR prohlásila Ševčinský důl spolu s dalšími areály provozovanými Hornickým muzeem Příbram na Březových Horách (doly Vojtěch, Anna a Drkolnov; portál Mariánské a Ševčinské štoly a jáma Prokop) národní kulturní památkou (NKP).¹⁹⁾ V letošním roce 2024 tedy slavíme desetileté výročí tohoto aktu, který zařadil historické montánní dědictví Příbrami – Březových Hor na seznam nejvýznamnějších památek České republiky.

*PaedDr. Josef Velfl (info@muzeum-pribram.cz),
Hornické muzeum Příbram,
nám. Hynka Kličky 293, 261 01 Příbram VI – Březové Hory
Ing. arch. Jan Pešta (info@shp-pesta.cz),
Stavebněhistorický průzkum, Rožmitál pod Třemšínem*

Literatura

- Bambas, J. 1975: Význam otevření hlubinných pater březohorského revíru v 19. století z geologického hlediska, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 75–87.
- Bambas, J. 1990: Březohorský rudní revír. Příbram.
- Dvořáková, E. a kol. 2000: Technické památky zemí Visegrádské čtyřky. Praha.
- Dvořáková, E. – Fagner, B. – Šenberger, T. 2007: Industriál – paměť – východiska. Praha.
- Dvořáková, E. – Jiroušková, Š. – Pešta, J. 2008: 100 technických a industriálních staveb Středočeského kraje. Praha.
- Dvořáková, E. – Pešta, J. – Vávra, D. 2007: Průvodce po industriální minulosti a technických památkách Středočeského kraje. Praha.
- Hlušičková, H. – Dvořáková, E. – Fagner, B. – Matěj, M. a kol. 2000: Technické památky Čech, Moravy a Slezska. Praha.
- Hrabák, J. 1902: Hornictví a hutnictví v Království českém. Praha.
- Ježek, V. 1981: 19 kapitol o březohorském rudním revíru. Příbram.
- Kafka, J. ed. 2003: Rudné a uranové hornictví. Ostrava.
- Kol. aut. 1892: Führer zur Besichtigung des K. k. und gewerkschaftlichen Silber- und Blei- Hauptwerkes Příbram. Vídeň.
- Korený, R. 1998: Zaniklé hornické lázně na dole Františka Josefa I., in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 131–133.
- Korený, R. 1999: Zaniklé hornické lázně na dole Císaře Františka Josefa I. na Březových Horách, in: Podbrdsko VI, Příbram, s. 236–242.
- Korený, R. – Velfl, J. 2011: Od nejstarších hmotných dokladů po první písemný záznam o montánní činnosti na Příbramsku před 700 lety, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 273–278.
- Kořán, J. 1971: K dějinám příbramského dolování v 16. a 18. století, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 5, Příbram, s. 107–126.
- Lomič, V. 1971: Příbramské doly na stříbro a jejich význam pro ekonomiku Čech v 19. století, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 1–11.
- Majer, J. 1971: K otázce báňské techniky v českých stříbrorudných revírech na prahu průmyslové revoluce, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 1–17.
- Majer, J. 1984: Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami. Příbram.
- Majer, J. 1986: Význam Příbramě ve vývoji montánních věd a techniky, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 1–14.
- Majer, J. 1991: Po kovových stezkách dějin Československa. Příbram.
- Majer, J. 2004: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Makarius, R. 2004: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy. Ostrava.
- Pejša, J. – Pešta, J. – Velfl, J. 2006: Hornický vláček v Příbrami-Březových Horách, Památky středních Čech 20, č. 2, s. 55–57.
- Pešta, J. 2009: Návrh na prohlášení souboru hornických památek v Příbrami a Březových Horách za národní kulturní památku. 2009, rkp. (archiv Hornického muzea Příbram).
- Schenk, J. 1971: Stoupací stroje v příbramských rudných dolech, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 5, Příbram, s. 174–191.
- Skalníková, O. 1982: Hornické obydlí na Březových Horách, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 21, Příbram, s. 53–78.
- Smolová, V. – Stehlik, F. 2013: Šest generací rodu slavného horníka Jana Antonína Alise, in: Podbrdsko XX, Příbram, s. 35–57.
- Urban, J. 1971: K osobnosti a dílu Jana Antonína Alise, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 5, Příbram, s. 139–148.
- Velfl, J. 2001: Záchrana a prezentace historických hornických staveb v Příbrami, Památky středních Čech 15, č. 1, s. 37–43.
- Velfl, J. 2009: Jan Antonín Alis a báňské podnikání na Příbramsku, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 95–103.
- Velfl, J. 2009: Ohlédnutí za činností Hornického muzea Příbram, in: Středočeský sborník historický 35, Praha, s. 413–423.
- Velfl, J. 2011: Augustin Beer a Josef Hrabák, jejich odkaz Příbrami, in: A. Matejková – M. Kamenický edd., Evropský význam slovenského baníctva v středověku a novověku. Banská Štiavnica, s. 134–137.
- Velfl, J. 2011: Březohorský rudní revír a Albertův vynález, in: Středočeský vlastivědný sborník 29, Roztoky, s. 66–77.
- Velfl, J. 2016: Památky Příbrami v obrazech. Příbram (2. vydání).
- Velfl, J. 2016: 130 let příbramského muzea, in: Podbrdsko XXIII, Příbram, s. 111–133.
- Velfl, J. a kol. 2007: Otisky času: báňská činnost ve Středočeském kraji [Time Tracking: Mining Activities in Central Bohemia]. Praha.
- Velfl, J. – Haag, U. 2002: Das grösste Bergbaumuseum der Tschechischen Republik – Hornické muzeum Příbram, in: Industriekultur, 8. Jahrgang, Ausgabe 2, Essen, s. 16–17.
- Velfl, J. – Haag, U. 2011: 175 Jahre Seilfabrik Příbram-Březové Hory, in: Industriekultur, 17. Jahrgang, Ausgabe 2, Essen, s. 27–29.

- Velfl, J. – Haag, U. 2011: Drahtseilfabrik in Příbram-Březové Hory (Birkenberg), in: Der Anschnitt, 63. Jahrgang, Heft 4–5, Bochum, s. 188–191.
- Velfl, J. – Haag, U. 2012: Jan Antonín Alis, ein bedeutender Bergbeamter des Příbramer Erzreviers, in: Der Anschnitt, 64. Jahrgang, Heft 2–3, Bochum, s. 120–123.
- Vurm, K. 1997: Tradice a současnost výroby olova a stříbra v Příbrami, in: Podbrdsko IV, Příbram, s. 176–181.
- Vurm, K. – Kunický, Z. 2011: 700 let hutnictví stříbra a olova na Příbramsku. Příbram.

Poznámky

1. R. Korený – J. Velfl, Od nejstarších hmotných dokladů po první písemný záznam o montánní činnosti na Příbramsku před 700 lety, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 2011, s. 273–278.
2. J. Pešta, Návrh na prohlášení souboru hornických památek v Příbrami a Březových Horách za národní kulturní památku. 2009, rkp. – Nařízení vlády ČR č. 106/2014 Sb. o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky.
3. J. Hrabák, Hornictví a hutnictví v Království českém. Praha 1902, s. 126–131; J. Kořán, K dějinám příbramského dolování v 16. a 18. století, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 5, Příbram 1971, s. 107–126; J. Majer, Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2004, s. 110–112.
4. J. Bambas, Význam otevření hlubinných pater březohorského revíru v 19. století z geologického hlediska, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 1975, s. 75–87; V. Smolová – F. Stehlík, Šest generací rodu slavného horníka Jana Antonína Alise, in: Podbrdsko XX, Příbram 2013, s. 35–57; J. Urban, K osobnosti a dílu Jana Antonína Alise, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 5, Příbram 1971, s. 139–148; J. Velfl, Jan Antonín Alis a báňské podnikání na Příbramsku, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 2009, s. 95–103; J. Velfl – U. Haag, Jan Antonín Alis, ein bedeutender Bergbeamter des Příbramer Erzreviers, in: Der Anschnitt, 64. Jahrgang, Heft 2–3, Bochum 2012, s. 120–123.
5. Hornické muzeum Příbram (dále HM PB), fond Sbírka dokumentace (dále Sb. dok.), Vysoká škola báňská; J. Majer, Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami. Příbram 1984, s. 80–148; J. Velfl, Augustin Beer a Josef Hrabák, jejich odkaz Příbrami, in: A. Matejková – M. Kamenický edd., Evropský význam slovenského baníctví v středověku a novověku. Banská Štiavnica 2011, s. 134–137.
6. HM PB, fond Sb. dok., Der Silber und Blei-Bergbau zu Příbram, Wien 1875; HM PB, fond Sb. dok., Závěrečná zpráva n. p. Rudné doly Příbram, 1985, kart. č. I–XII; J. Bambas, Březohorský rudní revír. Příbram 1990, s. 18–20, 59, 89–102, 149–177; J. Majer, K otázce báňské techniky v českých stříbrorudných revírech na prahu průmyslové revoluce, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 1971, s. 1–17; též, Význam Příbramě ve vývoji montánních věd a techniky, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 1986, s. 1–14; J. Schenk, Stoupací stroje v příbramských rudných dolech, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 5, Příbram 1971, s. 174–191.
7. J. Velfl a kol., Otisky času: báňská činnost ve Středočeském kraji [Time Tracking: Mining Activities in Central Bohemia]. Praha 2007, s. 85; K. Vurm, Tradice a současnost výroby olova a stříbra v Příbrami, in: Podbrdsko IV, Příbram 1997, s. 176–181; K. Vurm – Z. Kunický, 700 let hutnictví stříbra a olova na Příbramsku. Příbram 2011, s. 51–59, 190.
8. HM PB, fond Sb. dok., Z historie drátěných lan; J. Velfl – U. Haag, 175 Jahre Seilfabrik Příbram-Březové Hory, in: Industriekultur, 17. Jahrgang, Ausgabe 2, Essen 2011, s. 27–29; titíž, Drahtseilfabrik in Příbram-Březové Hory (Birkenberg), in: Der Anschnitt, 63. Jahrgang, Heft 4–5, Bochum 2011, s. 188–191; J. Velfl, Březohorský rudní revír a Albertův vynález, in: Středočeský vlastivědný sborník 29, Roztoky 2011, s. 66–77.
9. J. Bambas, o. c. v pozn. 6, s. 149; J. Hrabák, o. c. v pozn. 3, s. 135–164; Kafka, J. ed., Rudné a uranové hornictví. Ostrava 2003, s. 94; V. Lomič, Příbramské doly na stříbro a jejich význam pro ekonomiku Čech v 19. století, in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 1971, s. 1–11.
10. HM PB, fond Sb. dok., Ševčinský důl; J. Majer, Po kovových stezkách dějin Československa. Příbram 1991, s. 230–233.
11. J. Majer, o. c. v pozn. 5, s. 218–235.
12. HM PB, o. c. v pozn. 10.
13. H. Hlušíčková – E. Dvořáková – B. Fragner – M. Matěj a kol., Technické památky Čech, Moravy a Slezska. Praha 2000, s. 12; E. Dvořáková – J. Pešta – D. Vávra, Průvodce po industriální minulosti a technických památkách Středočeského kraje. Praha 2007, s. 87–91; Kol. aut., Führer zur Besichtigung des K. k. und gewerkschaftlichen Silber- und Blei- Hauptwerkes Příbram. Vídeň 1892, s. 16; R. Makarius, Z dějin královské, císařské a státní báňské správy. Ostrava 2004, s. 66; J. Velfl, Památky Příbrami v obrazech. Příbram 2016, s. 91–96.
14. HM PB, 1985, o. c. v pozn. 6; V. Ježek, 19 kapitol o březohorském rudním revíru. Příbram 1981, s. 68, 181.
15. J. Velfl, Ohlédnutí za činností Hornického muzea Příbram, in: Středočeský sborník historický 35, Praha 2009, s. 413–423.
16. E. Dvořáková – B. Fragner – T. Šenberger, Industriál – paměť – východiska. Praha 2007, s. 68–69; E. Dvořáková a kol., Technické památky zemí Visegrádské čtyřky. Praha 2000, s. 38–43.
17. R. Korený, Zaniklé hornické lázně na dole Císaře Františka Josefa I. na Březových Horách, in: Podbrdsko VI, Příbram 1999, s. 236–242; též, Zaniklé hornické lázně na dole Františka Josefa I., in: Sborník Mezinárodního symposia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram 1998, s. 131–133; O. Skalníková, Hornické obydlí na Březových Horách, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 21, Příbram 1982, s. 58, 65, 73–75.
18. J. Velfl – U. Haag, Das grösste Bergbaumuseum der Tschechischen Republik – Hornické muzeum Příbram, in: Industriekultur, 8. Jahrgang, Ausgabe 2, Essen 2002, s. 16–17; J. Velfl, Záchrana a prezentace historických hornických staveb v Příbrami, Památky středních Čech 15, č. 1, 2001, s. 37–43; J. Pejša – J. Pešta, – J. Velfl, Hornický vláček v Příbrami-Březových Horách, Památky středních Čech 20, č. 2, 2006, s. 55–57.
19. J. Velfl, 130 let příbramského muzea, in: Podbrdsko XXIII, Příbram 2016, s. 115–121, 131. Průzkum a nominační dokumentace viz J. Pešta, o. c. v pozn. 2.

Prameny

- Hornické muzeum Příbram, fond Sbírka dokumentace, Der Silber und Blei-Bergbau zu Příbram, Wien 1875.
- Hornické muzeum Příbram, fond Sbírka dokumentace, Ševčinský důl.
- Hornické muzeum Příbram, fond Sbírka dokumentace, Vysoká škola báňská.
- Hornické muzeum Příbram, fond Sbírka dokumentace, Závěrečná zpráva n. p. Rudné doly Příbram, 1985, kart. č. I–XII.
- Hornické muzeum Příbram, fond Sbírka dokumentace, Z historie drátěných lan.

Der Ševčín-Schacht in Příbram-Březové Hory (Beitrag zur 10. Jährung seiner Erklärung zum nationalen Kulturdenkmal)

In der Geschichte von Příbram spielte das leistungsfähige Bergwesen von einem hohen technischen Standard eine bedeutende Rolle. Eine besonders wichtige Periode war das 19. Jahrhundert, in dem sich das Příbramer Bergwesen im Stand der Hochkonjunktur befand, dieser hohe Standard spiegelte sich auch im internationalen Renommee wider. Eine bedeutende Rolle hatte das Jahr 1813 mit der Eröffnung des heutigen Ševčín-Schachtes, der ehemals Schacht Kaiser Franz I., dann Schacht Kaiser Franz Josef I. hieß.

Der Příbramer Silbererzbergbau bildete ein bedeutendes ökonomisches Potential in der Habsburger Monarchie durch die Förderung aus einer sehr reichen Erzlagerstätte. Die Produktionsentwicklung wäre ohne qualifiziertes Personal im Bergbau und Hüttenwesen und ohne Spezialisten unmöglich gewesen; dies bedingte ein gutes montanistisches Schulwesen. Ein wichtiger Beitrag war daher 1849 die Gründung der Montanistischen Lehranstalt, die später zur Bergakademie und dann zur Montanhochschule erhoben wurde.

Die Erfolge ergaben sich aus der sinnvollen Verbindung der Lehre/Wissenschaft/Forschung mit der Produktion. Es bestand eine sehr enge Verbindung zwischen Produktion und Montanschulwesen, da bedeutende Professoren gleichzeitig Leitungsfunktionen in der Produktion hatten (z. B. Augustin Jindřich Beer), der Direktor des Ševčín-Schachts war. Aus all dem ergibt sich die Bedeutung des Abteufens des Ševčín-Schachtes.

Abb. 1: Die Anlage des Ševčín-Schachtes in der unteren Partie des Platzes Náměstí Hynka Kličky in Příbram-Březové Hory/*Birkenberg*). Links das Zechenhaus, rechts das Schachtgebäude mit Förderturm, Zustand 2007 (alle Fotos J. Pešta, falls nicht anders angeführt).

Abb. 2: Bergstadt Březové Hory, Panorama-Stadtansicht (Xylografie von František Chalupa nach Zeichnung von Josef Hofmayer aus dem Jahr 1884). Der Schacht Franz Josef I. – der heutige Ševčín-Schacht) – mittig im Vordergrund (© Hornické muzeum/Bergbaumuseum Příbram).

Abb. 3: Stadtkern von Březové Hory in der Umgebung des heutigen Platzes Náměstí Hynka Kličky, Ausschnitt des sog. Pflichtabdrucks der Mappe des Stablen Katasters, 1839. Die Gestalt und Anordnung der Bebauung unterscheiden sich beträchtlich vom heutigen Zustand. An Stelle des Ševčín-Schachts (mit Kreislinie bezeichnet) befinden sich bloß leere Flächen mit Halden vom tauben Gestein, gut deutlich ist der Wasserkanal entlang der Schichtenlinie in der nordsüdlichen Richtung (© Český úřad zeměměřický a katastrální, stabilní katastr/*Tschechisches Amt für Landvermessung und Kataster, Stabiler Kataster, B2_und_6C_6226-1_5*).

Abb. 4: Teil der Stadt Březové Hory, topografische Sektion der Franzisco-Josephinischen Landesaufnahme aus dem Jahr 1879, kurz vor dem Aufbau des gemauerten Schachtgebäudes des Schachts Franz Josef I. Auf dem betreffenden Grundstück (links von der Kote 496) ist nur die Halde eingezeichnet (Kartenblatt 4152-1, Originalmaßstab 1:25000, Ausschnitt ohne Maßst.; Digitalisierung Agentura ochrany přírody a kra-

jiny/Agentur für Natur- und Landschaftsschutz; übernommen aus: © geolab.cz).

Abb. 5: Der k. k. Bergrat Augustin Heinrich Beer, Spezialist im Bereich der Geologie, Markscheidekunde, Tiefbohrung und Aufbereitung. Er führte als Betriebsingenieur in den Jahren 1853-1863 den Schacht Franz Josef I. Dazu hielt er Vorlesungen in der Montanistischen Lehranstalt in Příbram (ab 1849), in den Jahren 1851-1863 in der Bergschule für die Grubenaufseher und seit 1863 wieder in der Montanistischen Lehranstalt, die seit 1865 zur Bergakademie erhoben wurde. Beer repräsentierte diese Anstalt in den Jahren 1875-1879 in der Position des ordentlichen Direktors (© Hornické muzeum Příbram).

Abb. 6: Eine der ältesten bekannten Abbildungen des Schachts Franz Josef I. in der Zeitschrift Prager Kalender aus dem Jahr 1887 (© Hornické muzeum Příbram).

Abb. 7: Der Abriss des historischen Kesselgebäudes und Schornsteins in der Nähe der Maschinenhalle im Jahr 1953. Die Demolierung stellte einen beeinträchtigenden Eingriff in die Baugestalt der Anlage des Ševčín-Schachts dar (© Hornické muzeum Příbram).

Abb. 8: Projekt der baulichen Adaptierungen einzelner Objekte des Schachts Franz Josef I. (oben von links das Kesselgebäude mit Maschinenhalle und das Schachtgebäude, in der Mitte das Zechenhaus, unten der Sturzkasten und das Scheidhaus), die in den Jahren 1879-1880 erbaut wurden, mit eingezeichneten geplanten Adaptierungen. Erarbeitet von der k. k. Markscheideerei, 1894 – © Hornické muzeum Příbram).

Abb. 9: Der Schacht Franz Josef I., historische Ansicht von Südosten, 1915. Ganz links das Zechengebäude, in der Mitte das Maschinen- und Schachtgebäude mit dem Förderturm und Schornstein der Kesselhalle (heute abgerissen), rechts das alte Scheidhaus (Sturzrollen) – bislang noch vor der Adaptierung zur Turnhalle von Sokol (© Hornické muzeum Příbram).

Abb. 10: Die obere genietete Förderturm-Stahlkonstruktion, Zustand 2005.

Abb. 11: Die Maschinenhalle von Südosten, Zustand 2009.

Abb. 12: Fotografie der Übung von Sokol Březové Hory im Hofraum des Schachts im Jahre 1900. Rechts das Gebäude der Sortieranlage und des Scheidhauses (Sturzrollen), im Jahre 1919 zur Turnhalle von Sokol adaptiert (© Hornické muzeum Příbram).

Abb. 13: Zechengebäude, Nordfassade aus Rohziegel- und Steinmauerwerk, Zustand 2009.

Abb. 14: Die Freilichtausstellung der Bergbautechnik auf der ehemaligen Halde, später dem Zechenhof und Übungsplatz von Sokol, Blick vom Förderturm zu, Zustand 2007.

Abb. 15: Der Zechenhof mit der Freilichtausstellung der Bergbautechnik. Links im Hintergrund das Sturzrollengebäude – die spätere Sokol-Turnhalle im Laufe der Renovierung, in der Mitte das Schachtgebäude mit Förderturm und rechts die Maschinenhalle, Zustand 2009.

Abb. 16: Die neuerbaute Station der in der Trasse der Straße Pod struhami rekonstruierten Schmalspurbahn zur ehemaligen Sortieranlage des Adalbert-Schachts, Zustand 2007.

(Übersetzung Jindřich Noll)